

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ВЕДЕРНІКОВ Ю.А.,
кандидат юридичних наук, доцент
(Університет сучасних знань)

УДК 347.471

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Розглянуто питання взаємовідносин між громадянським суспільством і правовою державою з позиції гармонійного взаємовпливу за допомогою юридичної діяльності.

Ключові слова: громадянське суспільство, правова держава, юридична діяльність.

Рассматриваются вопросы взаимоотношений между гражданским обществом и правовым государством с позиции гармоничного взаимодействия при помощи юридической деятельности.

Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, юридическая деятельность.

The article examines mutual relations between civil society and legal state from position of harmonious co-operation by legal activity.

Keywords: civil society, legal state, legal activity

Сутністю відносин між людиною і суспільством, людиною і державою є влада і свобода. Проблеми реального забезпечення свободи особистості турбували уми філософів і юристів з давніх часів. Пошуки привели до визнання двох ідеалів: громадянського суспільства і правової держави. При цьому основою є громадянське суспільство, яке створює і тримає в демократичному «тонусі» правову державу, а вершиною – вільний громадянин, його свобода.

Свобода особистості безпосередньо залежить від взаємовідносин суспільства і держави. Громадянське суспільство як система самоорганізації не в змозі задовольнити багатьох потреб особи, оперативної і ефективно забезпечити використання прав і захист їх від порушення, виконання обов'язків і додержання заборон. З іншого боку, намагання держави перебрати на себе функції громадянського суспільства виявляються також неефективними і такими, що призводять до свавілля. Отже, у кожного з цих суб'єктів є своя сфера діяльності, своя роль, але єдиний принцип, за яким людина є найвищою цінністю, і цей принцип має забезпечуватися спільними зусиллями держави і громадянського суспільства.

Ідеї громадянського суспільства спочатку будувались на протиставленні сфери публічних і приватних інтересів. У XVII – XIX ст. такий підхід мав прогресивне значення, коли неприпустимим визнавалось втручання держави у сфери особистого життя, власності, підприємництва. Саме громадянське суспільство і відстоювало свободу, протистояло державному свавіллю. Для сьогоденного розуміння громадянського суспільства недостатньо уявлення про нього з позицій протиставлення державній владі.

Сучасне громадянське суспільство передає суверенітет державі, створює і наділяє владними повноваженнями гілки державної влади. У свою чергу, правова держава – це не тільки організація управління суспільством, а також об'єднання людей з метою виконання відповідних функцій, яке є офіційним представником націй і народу, виразником суспільної свідомості [1, с. 191]. Таким чином до кола державно-правового регулювання віддаються ті сфери людських інтересів, які раніше належали суспільству (демографічна політична, екологічна та ін.), але це можливо лише за умов перетворення держави у демократичну правову інституцію. Сам по собі уряд ніколи не був продовженням громади, він всюди був інституціоналізованим механізмом концентрованої влади. Реальний стан справ, як це підтверджується величезною кількістю прикладів, полягає в тому, що люди мають принаймні стільки ж підстав боятися влади посадовців, як і очікувати від неї користі [2, с. 159].

Ефективність державної влади, її органів безпосередньо залежить від гармонійних взаємовідносин з різними структурами громадянського суспільства, а для цього необхідно, щоб громадянські інституції були розвинутими, впливовими. Від можливостей інститутів громадянського суспільства залежить не тільки політичний стан, а і правопорядок у країні – правомірне поведінка пересічних громадян і представників влади.

Розбудова громадянського суспільства значною мірою залежить від духу справедливості, яким пронизана правова свідомість кожного індивіда і суспільства в цілому. Правова свідомість високого рівня в змозі забезпечити людям можливість активно впливати на владу правовими методами, у тому числі і шляхом цивілізованого тиску. Відповідний цивілізований тиск має здійснювати також і держава для підтримання правопорядку і режиму законності. Г. Гегель визнавав примат держави над громадянським суспільством і стверджував, що держава як більш організована органічна цілісність виступає гарантом дійсної свободи громадянського суспільства [3, с. 262-263]. Громадянське суспільство знаходиться з державою у постійно складній, діалектичній єдності. Гармонія відносин при цьому повинна базуватись на правовому законі: «Громадянське суспільство має бути заснованим на праві: право має забезпечити у громадянському суспільстві порядок і прогрес» [4, с. 33].

Правовий закон має не тільки формуватись громадянським суспільством, але і правильно формулюватись, конкретизуватись, тлумачитись державою, застосовуватись і захищатись нею, і тоді він проникає у правову свідомість, стає основою правової культури суспільства.

Відомим є той факт, що знавцями права, первинних його норм, що існували у вигляді звичаїв, були жерці, що свідчить про величезну роль права в суспільстві, його рівність з релігійною мораллю. «...Служіння праву и служіння Богові було тією ж самою справою. І через усю історію культури червоною ниттю проходить думка, що служіння праву, справедливості є таким моментом державного життя, який саме і додає етичного характеру ідеї держави» [5, с. 11].

У різні часи роль юристів визначалась завданнями, які поставали перед суспільством і які треба було вирішувати. Але визначальною для всіх історичних етапів була і залишається роль права в суспільному житті, необхідність і можливість правового регулювання суспільних відносин. Формування юридичних законів, за допомогою яких і здійснюється правове регулювання суспільних відносин, як і законів природи, має об'єктивний характер, але при їх формулюванні з'являється суб'єктивний вплив, що значною мірою може впливати на суть законів. У природі необхідність і закономірність співпадають і, відповідно, закони природи діють без додаткової допомоги. У суспільстві потрібен механізм забезпечення дії законів. Ефективність дії юридичних норм необхідно постійно підтримувати. У громадянському суспільстві саме юристи, тобто ті суб'єкти суспільних відносин, які мають відповідну правову свідомість, забезпечують втілення в життя правових приписів.

У постіндустріальному суспільстві юридична діяльність спостерігається практично у всіх сферах життя людини, тому правова діяльність розглядається як «правова форма соціальної діяльності, тому що основні дії та зв'язки останньої, так би мовити, її «каркас» чи структура, визначено в нормах права» [6, с. 210].

Місія юристів – служіння громадянському суспільству, забезпечення правопорядку, захист прав і законних інтересів особи, підтримка злагоди в суспільстві шляхом регулювання відносин між різними соціальними групами та інститутами. Юридична діяльність націлена на виконання соціальних завдань і функцій та задоволення тим самим загальносоціальних та індивідуальних потреб та інтересів [7, с. 31].

В основі юридичної діяльності знаходиться право як людське творіння, яке несе в собі ціннісне цільове призначення. Ціннісні аспекти право проявляє: а) як явище, сенс якого полягає в реалізації ідеї права (власна цінність права); б) як особливий соціальний регулятор суспільних відносин (інструментальна цінність); в) як здобуток культури людства (історико-культурна цінність) [8, с. 159].

Історія людства свідчить про постійне існування протиріч інтересів класів, держави і громадянського суспільства, страт, груп і особистостей. Головною задачею юристів є регулювання суспільних відносин шляхом виявлення потреб і інтересів суб'єктів цих відносин, оформлення їх в юридичних правилах і забезпечення їх реалізації, недопущення соціальних конфліктів.

У всі часи суспільство користувалось послугами юристів, але зміст і форма юридичної професії в різні періоди суспільного життя були різними. Величезна роль юристів у розвитку суспільних відносин спостерігалась в Середні віки та в період Нового часу, коли філософсько-юридичні думки Гуго Гроція, Томаса Гоббса, Шарля Монтеск'є, Жан-Жака Руссо прогресивно впливали на розбудову громадянського суспільства, формувало нові підходи до праворозуміння [9, с. 204].

В окремі історичні періоди значення юридичної професії зменшувалось. В умовах авторитарної і тоталітарної державності професійна юридична діяльність спрямовується на підтримання антидемократичного політичного режиму. Відповідно, нормативно-правове регулювання, юридична техніка законотворчості і правореалізації слугують інтересам держави, а не інтересам суспільства. Законодавець виробляє закони в інтересах певних політичних сил або для певних потреб олігархічних груп, окремих осіб. Виконавча влада формується зі згаданих політико-олігархічних сил і, як результат, державна влада не цікавиться інтересами громадянського суспільства. Згідно з потребами режиму юридична наука і освіта працюють переважно над кримінально-правовими проблемами, у підготовці юристів панує кримінальна спеціалізація.

В умовах становлення громадянського суспільства, коли переважають складні економічні і соціальні відносини, юристи вирішують не тільки суто правові питання, але і виховні, правоосвітні. При відсутності сталих демократичних і політичних традицій у громадянському суспільстві саме юристи своєю повсякденною діяльністю формують позитивну правосвідомість і правову культуру, яка суттєво впливає на загальну культуру індивідів і суспільства в цілому. Робота юристів перетворюється в загальносоціальну місію, і на основі правових принципів, традицій, випестуваних людською цивілізацією, встановлюються правові відносини.

Роль юриста проявляється не лише в тому, що він передає суспільству інформаційно-ціннісні категорії права. У будь-якому суспільстві реалізація норм права не завжди здійснюється саморегуляцією. Об'єктивно виникає потреба у механізмі правового регулювання суспільних відносин, і цим механізмом володіє юрист. Професійна діяльність знавців римського права в основному поділялась на три види: складання позовів і угод, ведення справ у суді, надання відповідей. За вимогами часу юридична практика набувала нового змісту, що виявилось у появі нових форм і засобів впливу на зміни у суспільних відносинах. В діяльності юристів можна виділити такі основні сфери: правотворчість, тлумачення норм права, їх застосування, правоохоронну діяльність, правосуддя, правову освіту, правове виховання та ін.

Найбільша потреба в юристах виникає в розвинутому громадянському суспільстві і правовій державі, коли право, правова система досягають найвищої ефективності.

Правотворчість є складним процесом, який має декілька етапів, але на кожному етапі потрібне юридичне спостереження. Виявлення суспільних відносин, що потребують правового регулювання, закріплення їх моделей у юридичних законах передбачають повноцінне використання юридичної техніки, тобто досконалих знань і умінь, якими володіють юристи. Якісне вирішення цієї задачі визначає стан суспільного життя і є важливою умовою розвитку суспільних відносин в різних сферах (економіка, політика, соціальний захист). У свою чергу, неякісне правове регулювання призводить до правового нігілізму в суспільстві, до правопорушень, недовіри до державної влади. І тому «підвищення якості законодавчих рішень, зведення до мінімуму кількості неефективних актів законодавства – постійне завдання законодавця» [10, с. 13]. Отже, суб'єктам, які здійснюють нормотворчість, має бути притаманна не тільки політична культура, але і наявність знань про право, його принципи і цінність. Саме це яскраво проявляється у кризисні періоди розвитку суспільства і держави, коли виникає потреба створення не стільки галузевих законів, скільки складних багатогалузевих законодавчих комплексів, що потребує участі представників відповідних професій – економістів, демографів, соціологів тощо. Але все ж такі основний тягар при формулюванні закону має брати на себе професіонал у певній галузі права. Юридична техніка, якою володіє фахівець права, перетворюється на засіб докорінної перебудови права, не тільки забезпечує якість правових актів, але і безпосередньо будує нову правову систему, новий правовий порядок [11, с. 11].

Соціальне призначення права реалізується тоді, коли його норми втілюються у вигляді правомірної поведінки в реальних правових відносинах. Право є складним багатовекторним постійно функціонуючим явищем, яке природно змінюється і розвивається, має специфічні

якості, в тому числі невизначеність і абстрактність змісту. Останнє веде до втрати головної його якості – бути регулятором суспільних відносин. З метою забезпечення якісної реалізації, недопущення помилок у правозастосуванні існує юридичний процес у вигляді конкретизації, який поділяється на правотворчий і правозастосовний. У якості суб'єктів в даному процесі виступають особи (органи), які наділені відповідною компетенцією, мають відповідні знання та уміння у сфері правотворчості, систематизації, тлумачення права, його реалізації.

Використання суб'єктивних прав та юридичних обов'язків потребує від громадянина розуміння змісту норм права. Проте з'ясування змісту правової норми лише формальним ознайомленням з її текстом не допоможе особі ефективно діяти у правовому полі. Саме в процесі тлумачення з'ясовується і роз'яснюється суть нормативного припису, встановлюються сфери правової діяльності норми, права і обов'язки сторін. Від якості тлумачення залежить єдність розуміння і правильний вибір норми, що врегульовує конкретний казус, якість реалізації норм у громадянському суспільстві. Але тлумачення, особливо офіційне, здійснюється за допомогою визначених засобів, і в більшості випадків потребує спеціальних правових знань для їх застосування, тобто юридичної діяльності.

Роль юриста чітко простежується у будь-якій формі правореалізації, але найбільш залежною від юриста є опосередкована форма – застосування норм права. Безпосередні форми реалізації, такі як дотримання, виконання, використання норм права, в багатьох випадках здійснюються без допомоги органів держави, але, як правило, під впливом права, у відповідності до правової свідомості, правової культури або за допомогою юриста. У багатьох ситуаціях права і обов'язки суб'єктів не можуть виникнути і реалізуватися без втручання держави. Процес реалізації права може бути складним, коли реалізуються норми непрямої дії, або норми статутного характеру, або процесуальні норми. У цих випадках виникає потреба у таких складних процесах, як конкретизація, інтерпретація, застосування, тобто потреба в участі юриста.

Застосування норм права виступає особливою формою реалізації норм права як управлінська діяльність і у передбачених законом випадках передує втіленню норми права у суспільне життя, є необхідною умовою безпосередньої правореалізації. Важко переоцінити роль юриста, юридичних знань у правозастосовному процесі.

З'ясування місця і ролі юриста у громадянському суспільстві, тих завдань, які він має виконувати, змісту юридичної діяльності, її видів надає можливість сформулювати систему вимог до його правової культури, правосвідомості і, відповідно, освітню концепцію.

Список використаної літератури:

1. Керимов Д.А., Шумков Д.В. Основы учения о праве и государстве: Учеб. – М., 2008.
2. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. – К., 2007.
3. Гегель Г. Философия права. – Л., 1934.
4. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. – М., 2003.
5. Михайловский И.В. Культурная миссия юристов (вступительная лекция 1908 года) // Вестник гуманитарного университета Екатеринбурга. – 1996. – № 1.
6. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. – К., 2006.
7. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. – Саратов, 1989.
8. Загальна теорія держави і права: Підруч. для студ. юридичних вищих навчальних закладів. – Х., 2009.
9. Жоль К.К. Философия и социология права: Учеб. пособие для вузов. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2005.
10. Богачова О.В., Зайчук О.В., Копиленко О.Л. Законотворчий процес в Україні. – К., 2006.
11. Давыдова М.Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии: Монография. – Волгоград, 2009.

Надійшла до редакції 31.05.2011

